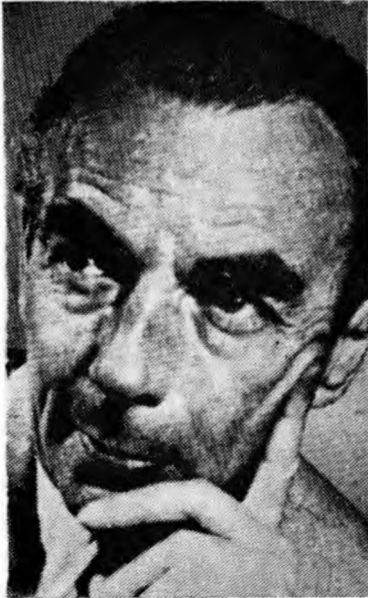

דמויות

“עולם מאיר פנים יותר”

על אריך קסטנר ויצירותיו לילדים

מאת : אוריאל אופק

יום אחד נשאל אריך קסטנר על-ידי עתונאי, מהו לדעתו סוד הצלחתם של ספריו הרבים, שהם אהובים כל-כך על הילדים ברחבי העולם. הסופר הפופולארי קימט את מצחו, הרהר רגע קל והשיב במשפט קצר וקולע :
“שורשו של העניין הוא אולי בכך, שחוננתי להעלות בתמונות חיות את ילדותי שלי”.

ב-29 ביולי 1974 הלך לעולמו האיש, שחונן בכושר “להעלות בתמונות חיות” את שנות-ילדותו, ואשר העניק למיליוני ילדים שעות בלתי-נשכחות של הנאה שלר-בה בערכים אנושיים — אריך קסטנר, שנחשב בצדק גדול סופרי הילדים בדורו. עיון בספרו האוטוביוגרפי המקסים “כאשר הייתי נער קטן” יוכיח, כי ילדותו של קסטנר לא היתה שונה בהרבה מילדותם של מיליונים מבני דורו : הוא נולד בדרזדן, סאקסוניה (23.2.1899) לאביו הרצען ולאמו הספרית. בדומה להוריו של אמיל, גיבור ספרו, עמלו גם הוריו שלו קשה כדי להעניק לבנם חינוך נאות ; ובדומה לאמיל היה גם אריך-אמיל (זה שמו המלא של הסופר — והרי לכם עדות נוספת לזהות שבין קסטנר לגיבורי יצירותיו) היה בן צייתן וסקרן. “אהבתי מאוד ללכת לבית הספר”, סיפר, “בכל שנות-לימודי לא החסרתי אפילו יום אחד. הדבר גבל עם רדיפה אחרי שיא”... .

מכתיבה מקרית — לפרס אנדרסן

אחרי שסיים את הסמינר למורים היה קסטנר מורה בעיר-מולדתו ; אבל כעבור

שנת-הוראה נטש את משרתו זו והיה לפקיד בנק ומשורר חובב. בגיל 21 זכה הפקיד-המשורר במילגת השתלמות ונסע ללמוד היסטוריה, פילוסופיה ותיאטרון באוניברסיטת לייפציג. לאחר שהוכתר בתואר דוקטור — נושא עבודתו היה: התגובות על יצירתו של פרידריך הגדול 'הספרות הגרמנית' — עבר לברלין, הוציא את קובץ שיריו הראשון והצטרף למערכת השבועון המתקדם "וולטבינה". יום אחד הציעה המו"לית אדית יעקבסון לסופר הצעיר והשאפתן כי ינסה לחבר ספר לילדים. ברגע הראשון הופתע קסטנר מ'רעיון-הבל' זה, שכן ספרות-הילדים היתה עד אז בבחינת נעלם רחוק בעיניו; אבל הוא החליט להתמודד עם אתגר זה והשיב: "אנסה; וכי למה לא? סקרן אני לגבי כשרונותי. אילו הצעת לי, למשל, לכתוב תמליל לאופירה, הייתי מנסה את כוחי בזאת"...

הנה כך, כמעט במקרה, נעשה קסטנר לסופר-ילדים; ואיזה סופר! אבל ההתחלה לא היתה פשוטה. לאחר נסיון-נפל לחבר סיפור-הרפתקאות דמיוני על איי הים הרחוקים, נוכח לדעת כי תפארתו לא תהיה על הדרך הזאת; על כן בחר לבסוף לכתוב סיפור "על עניינים שאתה בקי בהם, כמו למשל על מקום-מגוריך, או על הילדים העוברים יום-יום על פניך, שגם אתה היית פעם אחד מהם". הנה כך נולד ספר-הילדים הראשון שלו — "אמיל והבלשים" (1928) — שאין כמעט מי שלא קרא אותו לפחות פעם אחת בילדותו. בסיפור רענן ומרנין זה — אולי הידוע מכל ספריו — יצר קסטנר בבלי דעת סוג חדש בספרות-הילדים: הרפתקה המ-עוגנת בחיי יומיום, שגיבוריה חברות ילדים. ההצלחה המידית הפתיעה אף את הסופר עצמו. הספר תורגם לשלושים לשונות, הומחז והוסרט פעמים רבות* והוא עד היום אחד מספרי הילדים הידועים ואהובים בעולם כולו.

ואחרי "אמיל" באה שורה ארוכה (כעשרים במספר) של ספרי ילדים רבי-קסם, הכתובים בכשרון מופלא. ברוב סיפוריו השכיל הסופר לשוות עלילה מציאותית, יומיומית כמעט, ועם זאת מקורית ומפתיעה בהתפתחותה, כשהיא משולבת לא פעם בביקורת על עולם המבוגרים. הוא הראשון שסיפר לילדים על אב ואם המז-ניחים את ילדם ("פצפונת ואנטון"), על הורים שנפרדו והתגרשו ("אורה הכפר-לה"), על קשיי החיים ובדידות האדם ("הכיתה המעופפת"); והוא סיפר על כך בסגנון אישי שובה לב, הספוג הומור תוסס, מלווה בקריצה שובבה, כשמאחורי קליפת ההומור השנון מסתתרת חוכמת-חיים אנושית, לעתים עגומה, אך תמיד אופטימית. אם תרצו, נוכל למצוא גם מוסר-השכל, המשותף לרוב יצירותיו והוא — טוב-לב והבנה הדדית יביאו את האושר לבני-האדם.

אבל לא רק סיפורים ריאליסטיים כתב קסטנר. הוסיפו לאלה את עיבודיו המר-נינים-ומהנים לאגדות הקלאסיות, את סיפוריו הדמיוניים ואת חרוזיו השנונים ותבינו אולי את סוד הפופולאריות העצומה שלו, שהביאה לו תהילה, תוארי כבוד

---

* בארץ הועלה "אמיל והבלשים" ארבע פעמים לפחות על הבמה העברית ופרק ממנו אף הוקרן בטלוויזיה הישראלית, בגרסה ערבית.

ופרסים — ביניהם "פרס אנדרסן" הבין-לאומי לספרות-ילדים, שהוענק לו בטקס חגיגי בלוקסמבורג בשנת 1960.

לוחם אנטי-נאצי וידיד ישראל

מאז התחלתי במחקרי על ספרות-הילדים ויוצריה תהיתי — כמוני כרבים אחרים — מה היו מעשיו של אריך קסטנר בשנות השלטון הנאצי. הביוגרפים שלו ציינו, כי הוא עשה שנים אלו בגרמניה, בלא לפרט כמעט מה היו פעולותיו בתקופת-אימים זו. לפני שנים אחדות הוזמנתי לתקופת השתלמות בספריית הילדים הבין-לאומית במינכן (עיר מגוריו האחרונה של קסטנר) ושם נודעו לי פרטים אלה :

ערב עלות הנאצים לשלטון חיבר קסטנר סאטירה מצליפה, ששמה ללעג את היטלר והעלתה את חמתם של הרוזן ומרעיו. כעבור שנה נכללו יצירותיו בין הספרים, שהועלו על המוקד בכיכרות של ערי גרמניה. הסופר עצמו הוזמן פעמים אחדות לחקירה בגסטאפו ואחר-כך גורש מאגודת-הסופרים הגרמנית. נראה כי בשל הפופולאריות הרבה שלו לא העזו הקלגסים הנאציים לפגוע לרעה בגופו של הסופר, אבל הם אסרו עליו כל פעילות ספרותית וציבורית גלויה. אבל הוא הוסיף לכתוב — בעיקר לילדים — ומעט ממה שכתב אז נדפס בשווייץ. כל השנים התרווע קסטנר עם סופרים ואמנים יהודים ; ביניהם הצייר הנוזע וולטר טריאר (נולד פראג, 1890, נפ' טורונטו, 1951), שעיטר רבים מספרי קסטנר בקו נמרץ וחייכני. הסופר אף שמר על קשרי ידידות ועבודה עם ידידו הצייר, גם לאחר שנמלט בשנת 1936 מגרמניה ועבר לאנגליה.

בעת שהותי במינכן הוזמן קסטנר לפתוח תערוכה של ציורי ילדים מישראל ונשא במעמד זה דברי ידידות שופעי חן לארץ התנ"ך ולעם התנ"ך, הבונה מחדש את מורדתו לאחר השואה שירדה עליו באירופה.

כל מי שקרא בילדותו את ספריו של קסטנר, לא ישכח את טעמים הקסום גם בהגיעו לבגרות ולגבורות : הוא יזכור בהנאה את גיבוריו הצעירים ובעלי התושיה, שהם דומים לו (לקורא) כל-כך ; את שמחות-החיים המפעמת בהם ; את ה'הקדמות' הקסטנריות המלבבות, הפותחות כל ספר וספר ; את משפטי ההרהור החכמים, המשובצים בין הפרקים ; למשל : "קנה-המידה של הזמן אינו השעון, אלא הערך ; ובעלת הערך הרב ביותר — אם עליזה ואם ענוגה — היא הילדות. אל תשכחו את אשר לא ניתן להישכח. דומני שאי-אפשר להעניק עצה זו מוקדם מדי".

באחת מהרצאותיו האחרונות נשא קסטנר באזני מאזיניו דברים כנים ונרגשים, הנשמעים כתמצית ה"אני מאמין" הספרותי שלו ; וראוי לשננם באזני כל מי שספרות-הילדים יקרה ללבו :

"הסופר הכותב לילדים יודע, שקיימים בעולמנו כמה ערכים טהורים, אפילו אם קשה לראותם לעתים : מצפוננו של אדם, דמויות המופת שלו, מולדתו, העולם הגדול, ידידות, חרות, זכרון, דמיון, אושר והומור. כוכבים אלה זורחים עדיין מעלינו. והאדם המספר עליהם לילדים מראה להם את השביל מעולס-הדממה שלהם אל עולם

מאיר-פנים יותר, אשר אנו — המבוגרים — רואים אותו, אך איננו מסוגלים עוד לבוא אליו... לא, אין בכוחנו להוריש לדור הצעיר דברים רבים יותר, או שונים יותר מאשר רקיע מכוכב זה וברכותינו למסעם אליו".

ביבליוגרפיה :

Enderle, Luiselotte: Erich Kästner. Hamburg, Rowohlt, 1966

Bodlákowá, J.: Erich Kästner. Praha, 1960.

אופק, אוריאל: "משלגיה עד אמיל" (הפרק "תפסו את הגנב", עמ' 133—144), "מסדה" תשכ"ז.
לפמן, יאלה: "על אריך קסטנר", אורים כרך י"ח, תשכ"א (עמ' 558—564).
דור, משה: "אריך והילדים", "ימים ולילות" 2.8.1974.

נספח

אריך קסטנר בעברית

ספרי הילדים של קסטנר, שתורגמו לעברית, ערוכים לפי סדר הופעתם.

(בסוגריים — שנת-ההופעה במקור. כל הספרים נדפסו בניקוד).

אמיל והבלשים (1928). תר' אלתר אילי, בעריכת אברהם שלונסקי. צייר ולטר טריאר. "יזרעאל" 1935. 184 עמ'. — חבורת נערים ברלינאים מסייעת לאמיל ללכוד את בעל-המגבעת ששדד את כספו.

פצפונת ואנטון (1931). תר' אלישבע קפלן, צייר ו. טריאר. "אחיאסף" 1954. 140 עמ'. — אנטון העני וההגון מחלץ את פצפונת התמימה, המוזנחת על-ידי הוריה העשירים, מידיהם של נוכלים.

שלושים וחמישה במאי. או דני [במקור: קונראד] רוכב אל הים הדרומי. (1931). תר' א. קפלן, צייר ו. טריאר. אחיאסף 1947. 80 עמ'. — מסע דמיוני בחברת סוס אל העיר האוטומאטית ופלאי הקו המשווה.

הטלפון הכשוף (1931), תר' חנניה רייכמן, צייר ו. טריאר. "יזרעאל" 1968. 47 עמ'. — סיפורים בחרוזים על תעלולים ושאר מעשי משובה.

הכתה המעופפת (1933). תר' א. קפלן, צייר ו. טריאר, אחיאסף 1955. 148 עמ'. — יחסי אחוה, ידידות ועזרה הדדית נרקמים בין צעירים למבוגרים בין כתלי פנימיה ובסביבתה.

אמיל והתאומים [במקור: "—והשלישיה"] (1934). תר' מ"ז ולפובסקי, צייר ו. טריאר. "יזרעאל" 1937. 189 עמ'. — אמיל וחבריו מסייעים לשלישיה קרקסית להחלץ ממצב הביש שנקלעה אליה, ולנער צעיר להגשים את חלומו.

טיל אולנשפיגל (1938). תר' א. קפלן, צייר ו. טריאר. "אחיאסף" 1955. 56 עמ'. — תריסר ממעללי ההרפתקן העליז, מסופרים מחדש.

עצרת החיות (1949). תר' מרים ילן-שטקליס, צייר ו. טריאר. "אחיאסף" 1958. 79 עמ'. — בעלי-החיים החליטו לשים קץ למלחמות שעורכים ביניהם בני-האדם.

אורה הכפולה (1949). תר' א. קפלן, צייר ו. טריאר. "אחיאסף" 1951. 156 עמ'. — אחיות תאומות שהוריהן נפרדו, עורכות מבצע לאיחוד המשפחה.

- החתול במגפיים** (1950). תר' לאה גולדברג, צייר ו. טריאר. "מקרא סטודיו" 1958. 36 עמ' — האגדה הידועה, מסופרת מחדש.
- הרפתקאותיו המוזרות של הברון מינכהאוזן** (1951). תר' ש. ספיבק, צייר ו. טר-יאר. "אחיאסף" 1960. 42 עמ' — מסעותיו של הגוזמאי הנודע, מסופרים מחדש.
- חכמי שילדה** (1954). תר' א. קפלן, צייר הורסט למקה. "אחיאסף" 1960. 44 עמ' — פרקים עליזים של 'חכמי חלם' הגרמניים.
- עלילות דון-קישוט** (1956). תר' י. טר-פי. צייר הורסט למקה. "אחיאסף" 1960. 48 עמ' — הרפתקאותיו של האביר מלמאנשה, מסופרות מחדש.
- כאשר הייתי נער קטן** (1957). תר' שושנה אוילר, ערך יעקב עדיני. צייר ה. למקה. "יזרעאל" תשכ"ו. 203 עמ' — סיפור אוטוביוגרפי על ילדותו של המחבר ואילך-היוחסין שלו.
- התיש אצל הספר** (1962). תר' י. עדיני וח. רייכמן. צייר ה. למקה. "יזרעאל" 1964. 120 עמ' — 15 סיפורים (מהם 5 בחרוזים) מחיי הילדים.
- האיש הקטן** (1963). תר' פינחס אלעד, צייר ה. למקה. "אחיאסף" 1964. 232 עמ' — הרפתקאותיו המופלאות של ננס שהיה לשולית קוסם.
- האיש הקטן והעלמה הקטנה** (1967). תר' אלה אמיתן, צייר ה. למקה. "אחי-אסף" 1968. 208 עמ' — קורותיו הנוספות של הננס, עם ידידתו הפעוטה, בבריגנ-זונה ובמקומות אחרים.